

POZITYVIZMAS IR MARKSIZMAS

Evaldas Nekrašas

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių katedra
Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius
Tel. (370 5) 251 41 45
Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (370 5) 266 76 17
El. paštas: nekrasas@post.omnitel.net

Straipsnyje nagrinėjama pozityvizmo ir marksizmo santykio problema. Siekiama išryškinti jų ištakas, sąveiką, panašumus ir skirtumus, parodyti, kad klasikinis marksizmas nėra toks tolimas klasikiniam pozityvizmui, kaip paprastai manoma. XIX amžiuje abi filosofijos kryptys laikėsi scientistinių ir progresyvistinių nuostatų, kurios visų pirma ir lėmė jų pažiūrų kitais klausimais artumą. Tačiau XX amžiuje susiformavus loginiam pozityvizmui ir neomarksistinei kritinei teorijai, šių kryptų metodologinės pozicijos ėmė vis labiau tolti. Straipsnyje aptariama komplikuota Vienos ratelio ir Frankfurto mokyklos santykių istorija ir vadinamasis ginčas dėl pozityvizmo (Positivismusstreit). Analizė baigiama išvada, kad daugelį skirtumų tarp pozityvizmo ir marksizmo lemia jų skirtingas požiūris į patyrimą. Svarbiausi nagrinėjami autoriai: Auguste'as Comte'as, Karlas Marxas, Vladimiras Leninas, Otto Neurathas, Maxas Horkheimeris, Herbertas Marcuse, Jürgenas Habermasas.

Pagrindiniai žodžiai: *klasikinis pozityvizmas, klasikinis marksizmas, loginis pozityvizmas, kritinė teorija.*

Klausimas apie pozityvizmo ir marksizmo santykį reikšmingas ne tik filosofijos istorijai. Tiek pozityvizmas, tiek marksizmas iki šiol daro nemažą poveikį diskusijoms socialinių ir humanitarinių mokslų metodologijos klausimais, taigi ir tų mokslų raidai. Kritinės teorijos šalininkai, postmodernistai ir konstruktyvistai trokšta atsiriboti nuo pozityvizmo ir siekdami šio tikslo neretai remiasi iš esmės (ar bent iš dalies) marksistinėmis ar neomarksistinėmis nuostatomis. Tiesa, vargu ar būtų galima teigti, kad jie jau laimėjo pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčą, apie kurį pastaraisiais metais kalbėta itin

daug. Bet ar galima be išlygų nagrinėti pozityvizmo ir marksizmo *ginčą*, ypač jei atsižvelgsime į jų formų ir pavidalų įvairovę? Kuo jų nuostatos yra panašios ir kuo skiriasi? Ar šios filosofijos kryptys darė įtaką viena kitai ir jeigu taip, tai kokią? Bandytas atsakyti į šiuos klausimus yra pagrindinis straipsnio tikslas.

Iš pažiūros pozityvizmo ir marksizmo ginčo egzistavimas nekelia jokių abejonių. Juk pozityvizmas buvo griežtos marksistinės kritikos objektas. Vladimiras Leninas, nesirinkdamas žodžių, peikė pozityvizmą savo knygoje *Materializmas ir empiriokriticizmas*. Dauguma filo-

sofijos istorikų traktuoja šias kryptis kaip priešingas, nesutaikomas. Ir vis dėlto aš manau, kad klasikinis marksizmas yra artimesnis klasikiniam pozityvizmui, nei paprastai manoma, o jų santykis sudėtingas, gal net paradoksalus.

Tiesa, iškart reikia pripažinti, kad Karlas Marxas ir Friedrichas Engelsas mini pozityvizmą ir jo atstovus gana retai. Juos, ypač Auguste'ą Comte'ą, jie vertina kritiškai, o kai Marxas kiek palankiau atsiliepia apie Johną Stuartą Millį, jis turi galvoje jo ekonomines, o ne filosofines pažiūras.

Nors Marxas jau penktajame XIX amžiaus dešimtmetyje buvo susipažinęs su svarbiausiomis Comte'o idėjomis, rimčiau juo susidomėjo gerokai vėliau. Tikrai 1866 m. liepos 7 d. Marxas rašo savo draugui ir bendradarbiui Engelsui, kad jis nuodugnai studijuoja Comte'ą, ir nurodo pagrindinę tokio susidomėjimo priežastį – nepaprastą Comte'o populiarumą Anglijoje ir Prancūzijoje. Vieną iš nedaugelio Marxo pastabų apie Comte'ą galima rasti *Kapitalo* pirmojo tomo antrojo leidimo, pasirodžiusio 1872 metais, pabaigos žodyje. Marxas atsiliepia apie Comte'ą ir jo sekėjus kaip filosofus, kurie įsivaizduoja, jog sunaikino Hegelį, bet iš tikrųjų tik kartoja Hume'o ir Kanto klaidas. Nuomonė, kad Comte'as neprilygsta Hegeliui, buvo reiškiamą ir jau minėtame Marxo laiške Engelsui. Tiesa, pastarojo požiūris į pozityvizmą buvo kiek palankesnis. Tačiau jis, kaip ir Marxas, pozityvizmą mini gana retai.

Jeigu konkrečių pavardžių minėjimas ar neminėjimas vieno ar kito autoriaus darbuose laikomas geru intelektualinės įtakos, kurią patyrė šis autorius (ar jos stokos), rodikliu, tai nesunku padaryti išvadą, kad pozityvizmas nepadarė didesnės įtakos Marxui ir Engelsui. Savo žinomoje knygoje apie marksizmo raidą *Pagrindinės marksizmo kryptys: jų kilmė, plėtotė ir nuopuolis* Leszekas Kołakowski kaip tik ir daro šią, mano nuomone, nepakankamai pagrįstą iš-

vadą. Ji yra nepagrįsta, nes viena iš svarbių priežasčių, kodėl tiek pozityvistai, tiek marksistai gana ilgai buvo linkę vieni kitus ignoruoti, buvo akivaizdžiai politinė. Abi filosofijos konkuravo dėl įtakos XIX amžiaus antrosios pusės darbininkų judėjimui ir, atrodo, jų šalininkai buvo įsitikinę, kad išsami konkuruojančios filosofijos koncepcijų analizė nebus pravarti jų politiniams tikslams.

Reikšmingu šiuos nuomonės patvirtinimu derėtų laikyti tą faktą, kad būtent politiniai motyvai paskatino Leniną *Materializme ir empiriokriticizme* skirti nemažai laiko ir pastangų kritinei analizei filosofijos, kuriai menkai terūpėjo socialinės ir politinės problemos, dominusios jį ir kitus bolševikus pirmajame XX amžiaus dešimtmetyje. Tačiau piktai atakuodamas Ernstą Machą, Richardą Avenariusą ir jų sekėjus Leninas siekė būtent politinių tikslų.

XX amžiaus pradžioje Macho idėjos buvo gerai žinomos daugelyje šalių – nuo Amerikos iki Japonijos. Jos buvo populiarios ir tarp Rusijos bolševikų, kurių daugelis buvo ganėtinai gerai išsilavinę tuo metu, kai partija buvo dar maža. Jie, ypač Aleksandras Bogdanovas, Anatolijus Lunačarskis ir Vladimiras Bazarovas, laikė Machą ir Avenariusą svarbiausiais pažangios, mokslinės filosofijos atstovais. Jie rėmėsi Engelson teiginiu, kad marksistinė filosofija turi keisti savo pavidalą sulig kiekvienu svarbiu moksliniu atradimu. Būdami įsitikinę, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje padaryta daugiau nei pakankamai tokių mokslinių atradimų ir, suprasdami, kad marksistinė socialinė ir politinė filosofija neturi pakankamai tvirtų epistemologinių pagrindų, siekė sujungti empiriokritinę epistemologiją ir marksistinę socialinę ir politinę teoriją.

Leninas manė, kad ši nuostata politiškai pavojinga. Georgijus Plechanovas, pagrindinis bolševikams oponuojančios Rusijos socialdemokratų partijos menševikų frakcijos teoreti-

kas, apkaltino bolševikus nutolimu nuo Marxo, kartu pabrėžė, kad tik menševikai yra nuoseklūs marksistai. Rusijos socialdemokratams šis kaltinimas atrodė pakankamai įtikinamas, nes buvo gerai žinoma, jog bolševikai (pirmiausia Leninas) reviduoja ir kai kuriuos Marxo istorijos filosofijos principus, įskaitant nuostata, kad ekonomiškai atsilikusioje šalyje socialistinė revoliucija neįmanoma. Marxas Rusijos socialdemokratams buvo didelis autoritetas. Todėl ne iš piršto laužti kaltinimai nutolimu nuo Markso kėlė pavojų, kad bolševikų politinė įtaka partijoje ir už jos ribų sumažės.

Leninas ryžosi pašalinti šią grėsmę. Jo taktika buvo paprasta. Užuoat pateikęs svarių teorinių argumentų prieš empiriokriticizmą, jis siekė diskredituoti Macho filosofiją Marxo sekėjų akyse. Tuo tikslu Leninas bandė įrodyti, kad Macho ir Berkeley'o bei Hume'o filosofija beveik nesiskiria. O gausiai cituodamas Marxą ir Engelsą Leninas nesunkiai galėjo parodyti, jog šie buvo ryžtingi Berkeley'o imanentinio (subjektyviojo) idealizmo ir Hume'o agnosticizmo priešininkai. Taigi, daro išvadą Leninas, marksizmas nesuderinamas su machizmu.

Materializme ir empiriokriticizme Leninas griežtai priešina dvi pagrindines partijas filosofijoje – materializmą ir idealizmą. (Žodį „partija“ Leninas vartoja sąmoningai – taip filosofinėms perskyroms suteikiamas politinis atspalvis.) Todėl nors Machas ne kartą pabrėžia, kad jo filosofija nėra nei materialistinė, nei idealistinė, Leninas ją laiko iš esmės idealistine, o jeigu reitsykiais ir atsižvelgia į paties Macho nuomonę šiuo klausimu, tai pabrėžia, kad Machas ir jo šalininkai yra paniekos verta vidurio partija filosofijoje, kuri painioja idealistines ir materialistines nuostatas kiekvienu klausimu. Nors Machas ir teigia, kad yra „virš“ materializmo ir idealizmo, jis, Lenino įsitikinimu, nuolat „slysta“ idealizmo link; kovodamas su materializmu, jis daro paslaugą idealizmui. Ne-

gana to, gindamas iš esmės ne tik idealizmą, bet ir fideizmą, Machas galų gale palaiko (sąmoningai ar ne) ir buržuaziją jos kovoje su proletariatu.

Kai kada Leninas bando pateikti ir kitokių argumentų prieš Machą, bet jie atrodo įtikinami tik tai tiems, kurie patys yra materialistai. Tiesa, kai kurie jų skamba gana kandžiai ir ironiškai, kaip kad išgarsėjęs retorinis klausimas: ar labiau ekonomiškai mąstyti, kad atomas yra dalus ar kad nedalus? Tačiau šis klausimas nekelia didesnės grėsmės Macho mąstymo ekonomijos principui.

Nors teoriniai Lenino argumentai gana silpni, jis visgi pasiekė pagrindinį savo tikslą. Beveik visi Rusijos marksistai, įskaitant anksčiau minėtus bolševikų idėjinius lyderius, sutiko su tuo, kad Macho koncepcijos nesutaikomos su Marxo. O kadangi Macho idėjos buvo gana artimos kai kurioms Hume'o, Comte'o ir Millio idėjoms, pozityvizmas tapo mėgstamu marksistinės kritikos objektu. Marksistai dažnai citavo Comte'o žodžius, jog pozityvizmas yra radikalai priešingas materializmui tiek filosofiniu, tiek politiniu požiūriu. Jie kaltino pozityvizmą dėl aiškios vertybinės orientacijos stokos, dėl netikėjimo žmogaus pažintinėmis galimybėmis ir netgi dėl tariamų bandymų pakirsti mokslą eliminuojant iš jo fenomenų kauzalinius paaiškinimus (plg. Narskij 1977: 15–17).

Ir vis dėlto nepaisant visų pozityvizmui adresuojamų užgaulių, marksistų ir pozityvistų pozicijos kai kuriais svarbiais teoriniais ir metodologiniais klausimais yra panašios ar net identiškos. Kritikuodamas Machą, Leninas pagrindinį dėmesį skiria epistemologijai. Tačiau, pirma, Leninas neretai klaidingai interpretuoja Machą paprasčiausiai sutapatindamas jį su Berkeley'u. Antra, Macho epistemologija nėra tokia jau svarbi pozityvizmo dalis. Pozityvizmas apskritai ne itin domėjosi epistemologijos *sensu stricto* klausimais, t. y. tais, kurių

nenagrinėja mokslo filosofija. O jeigu ir domėjosi, tai jo atstovai dažnai kritiškai vertino Macho neutralių elementų koncepciją. Trečia, Marxui epistemologinė problematika taip pat ne itin rūpėjo. Bandydamas ją plėtoti Leninas iš esmės remiasi XVIII a. materialistais, kurių nuostatas Marxas kritikavo savo garsiosiose „Tezėse apie Feuerbachą“. Todėl, ko gero, Leniną būtų galima apkaltinti tiesiog nesupratus Marxo. Marxo epistemologiją nelengva rekonstruoti remiantis fragmentinėmis jo pastabomis, bet ši epistemologija turi bruožų, siejančių ją su pragmatizmu.

Kai kuriuos pozityvizmo ir marksizmo panašumus galima paaiškinti tuo, kad ir vienam, ir kitam didelę įtaką padarė Saint-Simonas. Bet galima, matyt, kalbėti ir apie tam tikrą Comte'o įtaką Marxui. Jos pėdsakus įmanu išvelgti jau pirmojoje knygoje, kurią Marxas (kartu su Engelsu) parašė Paryžiuje, – *Šventojoje šeimoje*. Nors *tiesioginė* Comte'o įtaka Marxui gal ir nebuvo labai reikšminga, norom nenorom tenka konstatuoti, kad daugeliu svarbių klausimų pozityvistai ir marksistai sutaria. Svarbiausia priežastis tokia – tiek pozityvizmas, tiek klasikinis marksizmas tėra dvi skirtingos scientistinės filosofijos formos. Tačiau iš pradžių pakalbėkime apie pačius panašumus.

Abu judėjimai buvo priešiški metafizikai ir, svarbiausia, abu tvirtino, kad jų sąvokos ir teorijos turi mokslinį pobūdį. Tiek Comte'as, tiek Marxas buvo istorinio determinizmo šalininkai, žavėjosi moksline ir technologine pažanga ir tikėjo, kad būsima socialinė tvarka, kurią jie abudu vadino socializmu, smarkiai skirsis nuo esamos. Abu buvo įsitikinę, kad socialistinėje visuomenėje individas turi būti subordinuotas visuomenei. Abu buvo visuomenės griežtos organizacijos, mokslinio planavimo ir gamybos proceso visuomeninės kontrolės šalininkai. Nors abu garbstė proletariatą ir pabrėžė jo vaidmenį kuriant naująją tvarką, iš tik-

rujų jie manė, kad tik tie, kurie geba perprasti, plėtoti ir taikyti mokslinę socialinę teoriją (vienu atveju turėtas galvoje pozityvistinis, kitu – komunistinis elitas), turi teisę ir pareigą *realiai* valdyti ir kontroliuoti visuomenę. Bent vienu atžvilgiu Marxas, regis, buvo radikalesnis pozityvistas nei socialinio pozityvizmo pradininkas: po 1848 m. Marxas pabrėžtinai vadino save ne filosofu, o mokslininku. Comte'as filosofo vardo niekada neišsižadėjo.

Žinoma, tai nereiškia, kad jie sutarė dėl visko. Priešingai Marxui, Comte'as buvo privačios nuosavybės panaikinimo priešininkas. Svarbių skirtumų būta ir aiškinant socialistinės santvarkos įvedimo priemonių pobūdį. Comte'as teikė pirmenybę protų konsensusui ir moraliniam ugdymui, o Marxas – ekonominei ir politinei klasių kovai. Pirmasis menkino politinio konflikto reikšmę ir visiškai atmetė prievartinius veiksmus. Tačiau ir Comte'as, ir Marxas tikėjo, kad be vienokios ar kitokios organizuotos ir sisteminės veiklos naujos tvarkos neįmanoma sukurti, ir abu tik iš dalies suvokė intelektualinę įtampą, kylančią tarp aktyvistinės nuostatos ir įsitikinimo, kad socializmas yra neišvengiamas. O tiek, kiek jie ją suvokė, jų atsakymas buvo toks pat: visuomenė ar jos dalis savo veiksmais negali pakeisti istorijos krypties, tačiau gali spartinti ar lėtinti pažangą.

XX amžiuje marksizmo ir pozityvizmo santykiai įgavo naują pavidalą. Keletas žymių šio amžiaus pozityvistų tvirtino, kad jie yra marksistai ar bent jaučia simpatijas marksizmui. XIX amžiuje to nebuvo galima įsivaizduoti, nes Comte'o ir Marxo socialinės filosofijos, kad ir turinčios bendrų bruožų, buvo sunkiai suderinamos.

Tačiau, kaip minėjau, kai kurie Rusijos socialdemokratai jau bandė derinti Macho epistemologiją su Marxo socialine filosofija. Kiek vėliau, XX amžiaus pozityvizme įsivyravus metodologinei problematikai, derinti loginį pozityvizmą su marksistine socialine ir politine fi-

losofija pasidarė dar lengviau. Kai kurie loginiai pozityvistai priėmė marksizmą kaip savo politinį *credo*. Jie nesizavėjo Comte'ų ir ypač jo politinę filosofiją. Comte'o polinkis tiksliai apibūdinti kiekvieną būsimos socialinės tvarkos elementą ir jam būdingas patetiškas sentimentalizmas po Pirmojo pasaulinio karo labiau skeptišku ir cinišku tapusiam XX amžiuje dažnai kėlė šypsena. Millio daug blai vesnis liberalizmas buvo alternatyva Comte'o politinei doktrinai, ir Moritzas Schlickas jam simpatizavo. Tačiau tiems Vienos ratelio ir Berlyno grupės nariams, kuriuos labiau nei Schlicką jaudino tarpukario ekonominės negandos ir kurie klovėsi moksliniu planavimu, o ne laisva rinkta, Marxo socializmas buvo patrauklesnis.

Loginiai pozityvistai vertino Marxo dėmesį stebimiems faktams ir mokslinio tyrimo metodams. Jie pritarė jo požiūriui, kad istorija yra gamtos istorijos dalis ir kad ateityje gamtos istorija apims mokslą apie žmogų, o pastarasis savo ruožtu apims gamtos istoriją. Marxo vieningo mokslo samprata buvo artimesnė jų pačių požiūriui mokslo vienovės klausimu nei Comte'o mokslų hierarchijos doktrina.

Marxas laikė savo teoriją efektyviu tiek socialinės kritikos, tiek socialinių permainų įgyvendinimo instrumentu. Gali atrodyti, kad loginio pozityvizmo metodologiniai principai, ypač faktų ir vertybių priešprieša, iš esmės neleidžia jo atstovams naudoti socialinės teorijos kaip socialinės kritikos įrankio. Tačiau, kaip nurodo R. C. Cohenas, loginiai pozityvistai siekė „padėti parūpinti instrumentus socialistams ir kitiems, bandantiems sukurti pasaulį, kuriame egzistuočių materialinės ir dvasinės socialinio teisingumo ir žmogiškosios laisvės įgyvendinimo priemonės. Ne visi pozityvistai aiškiai formulavo savo socialines ir ekonomines pažiūras, bet visi jie suvokė, jog dalyvauja judėjime, kuris galiausiai pakeis emocinius ir inte-

lektinius egzistuojančios politinės ir socialinės tvarkos pagrindus“ (Cohen 1963: 157).

Tarp loginių pozityvistų radikaliausių socialinių ir ekonominių pažiūrų laikėsi, be abejo, Otto Neurathas. Jis buvo labiausiai atsidavęs marksizmo šalininkas. Jis ne tik rėmėsi Marxu savo sociologiniuose raštuose, bet kaip Bavarijos Tarybų Respublikos centrinio planavimo žinybos vadovas 1919 metais aktyviai dalyvavo bandymuose praktiškai įgyvendinti marksistines centralizuotai planuojamos ekonomikos idėjas, siekdamas, jo paties žodžiais tariant, „visiškai socializuoti Bavariją“ (Neurath 1973: 27). Po Bavarijos komunistinės vyriausybės žlugimo jis trumpam buvo įkalintas. Todėl visai suprantama, kad Neurathas buvo linkęs pabrėžti ne tik Marxo ir Engelso socialinių pažiūrų radikalumą, atitinkantį loginio pozityvizmo filosofinių pažiūrų radikalumą, bet ir Marxo bei loginių pozityvistų požiūrių į socialinės teorijos prigimtį artumą. Savo veikale *Empirinė sociologija* Neurathas nurodo, jog marksizmo kūrėjai iš esmės nesirėmė būsimos socialinės tvarkos idealais ar esamos tvarkos neteisingumu, bet mėgino išaiškinti, kaip žmonės elgiasi tam tikromis aplinkybėmis. Jis pripažįsta, kad retsykais žmonės formuluoja tam tikrus socialinius vertinimus, bet mano, kad šie neatlieka esminio vaidmens jų argumentuose ir juos galima pašalinti nekeičiant tikrojo marksistinės teorijos turinio. Maža to, jis tvirtina, kad „iš visų bandymų sukurti nemetafizinę fizikalistinę sociologiją marksizmas yra labiausiai išsamus <...> Palyginus su Marxu, Bucklis, Comte'as, Spenceris ir kiti yra mažiau nuoseklūs, svarbūs ir įtakingi...“ (Neurath 1931: 349–350).

Aukštai vertindamas marksizmą, Neurathas siekė pradėti bendradarbiavimą tarp Vienos ratelio ir Frankfurto mokyklos – svarbiausios neomarksizmo krypties, kurios organizacinė atrama buvo Frankfurto universiteto Socialinių tyrimų institutas. Jo iniciatyvą palaikė mark-

sizmui simpatizavę loginio pozityvizmo lyderiai Rudolfas Carnapas ir Hansas Reichenbachas. Čia verta pabrėžti, kad, skirtingai nei Karlas R. Popperis, loginiai pozityvistai nemanė, kad Marxo teiginiai neturi faktinio turinio ir yra nemoksliniai. (Beje, skirtingai nei Popperis, jie vertino ir Freudą.) Marxo vardas minimas tuoj po Comte'o loginių pozityvistų manifeste *Mokslinis požiūris į pasaulį. Vienos ratelis*, kuriame abu giriami už tai, kad remdamiesi empiristinėmis, antimetafizinėmis nuostatomis padėjo socialinių mokslų pagrindus. Manifeste visai marksistine dvasia metafizikos (susiėmęs su teologija) ginčas su moksliniu požiūriu į pasaulį vaizduojamas „įnirtingų dabarties socialinių ir ekonominių kovų“ plotmėje, o masių remiamas empiristinis požiūris siejamas su jų „socialistine orientacija“ (plg. Carnap, Hahn, Neurath 1929: 317).

Frankfurto grupės nariai pritarė bendradarbiavimo idėjai, nors ir suprato kad metodologijos srityje Frankfurto mokykla, pabrėžianti socialinės kritikos vaidmenį, tolsta nuo klasikinio marksizmo, akcentuojančio Neuratho vertinamąjį socialinės teorijos objektyvumą. Anot mokyklos atstovų, žmonės nėra vien socialinės teorijos objektai, jie taip pat yra socialinio vertinimo ir socialinio veiksmo subjektai. Tai atspindi ir pats terminas *kritinė teorija*, kurią mokyklos atstovai vartojo savo pažiūroms įvardyti. Tačiau dėl intelektualiosios aplinkos Vokietijoje ir Austrijoje priešiško tiek loginiam pozityvizmui, tiek Frankfurto mokyklai (idealizmas vyravo abiejų šalių universitetų filosofijos katedrose, o plačioji publika vis labiau žavėjosi nacionalistinėmis ir fašistinėmis idėjomis) abiejų grupių bendradarbiavimo reikšmė buvo akivaizdi.

Ryšių tarp abiejų grupių užmezgimą lengvino panašios kairiosios jų narių politinės pažiūros. Verta pažymėti, kad Vienos ratelio dalyviai kairiųjų judėjime reikėsi dar aktyviau

nei Frankfurto mokyklos nariai. Visų pirma čia reikėtų paminėti Neurathą. Tačiau ir kiti Vienos ratelio atstovai, ypač Edgaras Zilselis, Herbertas Feiglis ir Friedrichas Waismannas, dalyvavo įvairiose kairiųjų politinėse ir socialinėse akcijose. Vienas iš Ernsto Macho sąjungos, kurią loginiai pozityvistai pasitelkė savo idėjų sklaidai, narių buvo austromarksizmo lyderis Otto Baueris. Tuometinė dešinioji Austrijos valdžia laikė sąjungą socialdemokratine ir 1934 metais ją uždraudė.

Frankfurto mokyklos lyderio ir Socialinių tyrimų instituto direktoriaus Maxo Horkheimerio kvietimu loginiai pozityvistai skaitė paskaitas Frankfurte (pirmuoju instituto svečiu dar 1928 metais buvo Reichenbachas). Po paskaitų vykdavo gyvos diskusijos. Ryšiai tarp abiejų grupių nenutrūko ir pagrindiniams Frankfurto mokyklos nariams – Maxui Horkheimeriui, Theodorui Adorno, Herbertui Marcuse – persikėlus į JAV, kur Frankfurte nacistų uždarytas Socialinių tyrimų institutas buvo atkurtas Naujosios socialinių tyrimų mokyklos pavadinimu. Horkheimerio kvietimu Neurathas 1936 metais aplankė jį Niujorke. Būtent pokalbiai su Neurathu ir paskatino Horkheimerį parašyti straipsnį „Naujausia ataka prieš metafiziką“, paskelbtą 1937 metais žurnale *Zeitschrift für Sozialforschung*, kuris buvo Frankfurto mokyklos tribūna. Tai svarbus tekstas, leidžiantis geriau suprasti sudėtingus XX amžiaus marksizmo ir XX amžiaus pozityvizmo santykius, nors siekdamas išryškinti Frankfurto mokyklos metodologines nuostatas Horkheimeris daugiausia dėmesio jame skiria klausimams, kuriais loginių pozityvistų ir mokyklos atstovų pažiūros skiriasi, o ne sutampa.

Dalis Horkheimerio argumentų prieš pozityvizmą yra silpnoki ar netgi sunkiai suprantami, pavyzdžiui, teiginys, kad fizikalizmas yra solipsizmo forma. Dialektikos pranašumo prieš formalią logiką jam taip ir nepavyko įrodyti.

Tačiau kai kurios jo kritinės pastabos yra tikrai įdomios ir reikšmingos. Viena iš jų yra teiginys, kad pozityvizmui taip būdinga vieningo mokslo samprata kyla iš naivaus įsitikinimo, kad pasaulis yra harmoningas.

Kai kurie tyrėjai mano, kad šis priekaištas nepagrįstas, nes esą viena, unifikuota mokslo kalba leidžia eliminuoti beprasmes problemas ir padeda spręsti prasmingas; ji nėra skirta harmonijai kultivuoti (plg. Dahms 1994: 103–104). Visgi abejotina, ar Dahmsas teisus: viena iš svarbiausių prielaidų, kuriomis remiasi vieningo mokslo koncepcija, yra įsitikinimas, jog netgi asmenys ir grupės, kurių interesai yra priešingi, turi laikytis tų pačių mokslinių pažiūrų, įskaitant požiūrį į socialinį pasaulį ir jame egzistuojančias perskyras bei konfliktus (ar jų nebuvimą). Šis įsitikinimas susijęs su kitu – kad mokslas yra vertybiškai neutralus. Beje, ne tik pozityvizmas, bet ir klasikinis marksizmas, kuriam metė iššūkį kritinė teorija, postuluoja, kad egzistuoja viena vienintelė teisinga socialinė teorija (kuri, pridurtų Marxas, adekvačiai apibrėžia ir aiškina interesų konfliktus). Horkheimerio požiūris šiuo klausimu, vėliau išplėtotas Jürgeno Habermaso (Habermas 1968), yra kitoks – mūsų interesai neišvengiamai daro įtaką mūsų pažiūroms, taip pat ir teorinėms.

Antra svarbi Horkheimerio kritinė pastaba liečia pozityvizmo ir ypač loginio pozityvizmo socialinį vaidmenį. Loginiams pozityvistams tas vaidmuo rūpėjo ne mažiau kaip klasikinio pozityvizmo atstovams. Ir pirmieji, ir antrieji laikė jį reikšmingu, nors loginiai pozityvistai kai kada pridurdavo, jog galutinį atsakymą į šį klausimą gali duoti tik empirinis tyrimas. Nors jis niekada nebuvo atliktas ir, tiesą sakant, nelabai aišku, kaip tai būtų galima padaryti, šį vaidmenį jie laikė, aišku, pozityviu. Jie paprasčiausiai rėmėsi prielaida, kad pozityvizmas skatina socialinę pažangą. Horkheimerio nuomonė kitokia: „[I]deologija, tapati-

nanti mąstymą su specialiuoju mokslu, padeda įamžinti dabartį, *status quo*“ (Horkheimer 1937: 154).

1937 metais, kai buvo parašyti šie žodžiai, Horkheimeris turėjo galvoje visų pirma totalitarinę Vokietiją – būtent joje egzistuojanti dalykų padėtis jam buvo labiausiai nepriimtina. Taigi jis faktiškai kaltino pozityvistus, jo vadintus liberalais, sąmoningu ar nesąmoningu totalitarizmo rėmimu. Šis kaltinimas gali pasirodyti visiškai nepagrįstas – juk beveik visi loginiai pozityvistai paliko Vokietiją ir Austriją, 1938 metais prijungtą prie Vokietijos. Dauguma jų garsiai protestavo prieš nacistinę naująją tvarką. Jie jos nepriėmė jau nekalbant apie aktyvų jos rėmimą.

Vis dėlto Horkheimeris paliečia du svarbius klausimus. Pirmasis – tai vidinė įtampa, atsirandanti filosofijoje, kuri laiko save pažangia, bet neranda būdų, kaip pateisinti pažangią politiką ir pasmerkti atžangią. Antrasis – viso pozityvizmo tariamas pozityvus politinis ir socialinis vaidmuo, kuris, aišku, gali būti kvestionuojamas.

Neurathas kaip loginių pozityvistų atstovas kontaktuose su Frankfurto mokykla bandė ištaisyti tai, ką jis laikė loginio pozityvizmo pažiūrų iškraipymu ar bent jau klaidinančia interpretacija, ir kartu išplėtoti loginių pozityvistų pozicijas kai kuriais Horkheimerio straipsnyje paliestais klausimais. Tačiau Horkheimeris atmetė Neuratho pasiūlymą paskelbti pastarojo atsakymą į kritiką tame pačiame *Zeitschrift für Sozialforschung*. Tai neigiamai paveikė abiejų grupių santykius, nors kontaktų tarp jų būta ir vėliau.

Svarbiausiu Frankfurto mokyklos pirmosios kartos atstovų tekstu, kuriame siekiama įvertinti *klasikinį* pozityvizmą, yra, matyt, Herberto Marcuse's knyga *Protas ir revoliucija*, pasirodžiusi 1941 metais. Joje ypač daug dėmesio skiriama pozityvistinės pozityvaus žinojimo

sampratos ir pozityvistinės sociologijos ryšio pobūdžiui atskleisti. Analizuodamas Comte'o socialinę teoriją, Marcuse pabrėžia, kad daugelis jos bruožų tiesiogiai susiję su pozityvistams būdingu pirmenybės teikimu faktams, o ne iliuzijoms, naudingam žinojimui, o ne abstrakčioms spekuliacijoms, tikrumui, o ne abejojimui, organizacijai, o ne kritikai. Todėl, pasak Marcuse's, pozityvistinė „sociologija remiasi egzistuojančios socialinės tvarkos faktais ir nors ir pripažįsta, jog kai ką reikia pataisyti ir pagerinti, atmeta bet kokius bandymus tą tvarką iš pagrindų pakeisti ar paneigti. Todėl konceptualiai pozityvi sociologija yra apologetiška – ji pateisina esamą tvarką“ (Marcuse 1941: 341).

Šiuo atžvilgiu Comte'o teorija skiriasi, pasak Marcuse's, nuo klasikinio racionalizmo, kuris proto idėją glaudžiai sieja su laisvės idėja. Jis kaltina Comte'o socialinę teoriją už visuomenės tyrimo sutapatinimą su gamtos tyrimu, ideologinį vidurinėsios klasės nuostatų pateisinimą, susitaikėliškumą, kylantį iš nekintamų socialinių dėsnių pripažinimo, ir už „paramą esamai valdžiai ir nuosavybės teisių gynimą nuo bet kokių revoliucinių pasikėsinimų“ (Marcuse 1941: 345).

Tai, kad vienas iš žymiausių kritinės teorijos atstovų kaltina Comte'ą socialinės kritikos stygiumi, yra natūralu. Tačiau Marcuse akivaizdžiai klysta tvirtindamas, kad klasikinio pozityvizmo lyderio galutinis tikslas buvo įtvirtinti esamą socialinę tvarką. Comte'as formuluoja įspūdingą (nors ir ne itin realistišką) socialinių ir politinių reformų programą. Tas faktas, kad Comte'as buvo privačios nuosavybės šalininkas, nedaro jo esamos tvarkos rėmėju. Toks jis tampa tik marksisto akyse, nes pastarajam nuosavybės santykių pakeitimas yra būtina tikrai reikšmingų socialinių permainų prielaida. Daugelis kitų Marcuse's kritinių argumentų irgi remiasi marksistine istorijos samprata ir marksistine socialinių pokyčių koncepcija. An-

tai jis kritikuoja Comte'ą už tai, jog šis tiki, kad pažangai taip pat būdinga tvarka – vystymasis yra evoliucinis, o ne revoliucinis procesas, – ir už tai, kad Comte'as teigia, jog neįmanoma visa apimanti, totalinė tam tikros socialinės sistemos transformacija (Marcuse, 1941: 352). Marcuse's kritika neįtikins to, kas nejaučia simpatijų marksizmui. Jos atvirai šališkas pobūdis primena Machui reikštus Lenino kaltinimus.

Vienas iš nedaugelio dalykų, už kuriuos Marcuse giria pozityvizmą, yra jo komunitarizmas, tvirtas nusistatymas nagrinėti ne izoliuotus individus, bet visuomenę, jungiančią juos į sociumą, kurio neriboja valstybių sienos. Jis pabrėžia, kad šiuo atžvilgiu Comte'o sociologija pranašesnė už Hegelio politinę filosofiją. Tačiau, pasak Marcuse's, kitais aspektais racionalizmo klasikas pranoksta Comte'ą, nes „pozityvistinis metafizikos atmetimas <...> sietinas su žmogaus pretenzijų pakeisti ir reorganizuoti jo socialines institucijas pagal jo racionalią valią atmetimu (Marcuse 1941: 344).

Apšvietos projektas kaip tik ir rėmėsi idėja, kad socialines institucijas reikia reformuoti sutinkamai su žmogaus protu ir racionalią valią. Marcuse pabrėžia veikiau pozityvizmo ir Apšvietos skirtumus. Tačiau *Apšvietos dialektikoje*, kurią kiti du žymūs Frankfurto mokyklos atstovai – Horkheimeris ir Adorno – paskelbė praėjus šešeriems metams nuo *Proto ir revoliucijos* pasirodymo, santykis tarp abiejų judėjimų aiškinamas kitaip. Horkheimeris ir Adorno neabejoja tuo, kad pozityvizmas yra Apšvietos projekto tąsa. Plėtodami Horkheimerio dar „Naujausioje atakoje prieš metafiziką“ pasakytą mintį, jie tvirtina, kad pozityvizmas yra kulminacija jau XVIII amžiuje aptinkamos tendencijos redukuoti visą mokslinį žinojimą į grynai instrumentinį žinojimą. Šią tendenciją jie laiko nepaprastai pavojinga, nes taip suprantamas mokslas (ar protas) gali būti naudojamas siekiant bet kokių tikslų, įskaitant

ir tuos, kurie priešingi laisvės, lygybės ir teisingumo siekiams.

Žinoma, protas, apie kurį kalbėjo Apšvietos filosofai, turi ne tik instrumentinį, bet ir substancinį elementą. Tačiau pastarojo reikšmė ilgainiui mažėjo. Per pastaruosius du šimtmečius protas, mokslo veikiamas, iš esmės prarado ryšį su religija ir metafizika, o kartu ir savo substancinį turinį. Visi autoritetai ir normos sumenko lyginant su aukščiausiu autoritetu – mokslu. O kadangi šiuolaikinis mokslas save suvokia kaip instrumentą, protas irgi tampa viso labo galios instrumentu ir galiausiai sunaikina žmoniškumą ir humanizmą, kurį padėjo sukurti. Teikdamas pirmenybę naudingumui, o ne teoriniam žinojimui, pozityvizmas subordinauja objektyvumo idealus efektyvumo reikalavimams, savisaugos ir dominavimo siekiams. Griežtai laikydamiesi faktų ir vertybių perskyros principo, pozityvistai tapo, anot Horkheimerio ir Adorno, faktiniais engėjų sąjungininkais. Nėra ko ir aiškinti, kad loginiai pozityvistai griežtai atmetė tokius kaltinimus. Jie tikrai nebuvo nei totalitarinių ar autoritarinių diktatorių, nei stambiosios buržuazijos rėmėjai. Su priekaištu, kad vertybiškai neutralios žinios gali būti panaudotos ir geriems, ir piktiems tikslams, jie iš esmės turėjo sutikti. Tačiau šiuo požiūriu socialiniai mokslai niekuo nesiskiria nuo gamtos mokslų. Tiems, kurie tik mokslu vienove, ši išvada visai natūrali.

Daug vėliau, septintajame XX amžiaus dešimtmetyje, Frankfurto mokyklos atstovai Adorno ir Habermasas įsitraukė į diskusiją, kuri išgarsėjo kaip *Positivismusstreit* (ginčas dėl pozityvizmo). Ji prasidėjo Vokietijos sociologų draugijos konferencijoje Tiubingene 1961 metais. Nors iš esmės joje buvo tęsiamas Frankfurto ir Vienos mokyklų ketvirtojo dešimtmečio ginčas, frankfurtiečių oponentais ši kartą buvo ne loginiai pozityvistai, bet kritiniai racionalistai Karlas Popperis ir Hansas Alber-

tas. (1950 metais gimtajame mieste Socialinių tyrimų institutas atnaujino veiklą, kurią 1934–1949 metais vykdė Niujorke.) Popperis ir Albertas nebuvo linkę savęs laikyti pozityvistais, bet jų pažiūros buvo tiek panašios į pastarųjų, kad oponentai neturėjo jokių abejonių, kad ginčijasi būtent su loginio pozityvizmo atstovais.

Žymiausias Frankfurto mokyklos antrosios kartos atstovas Jürgenas Habermasas savo požiūrį į pozityvizmą išsamiausiai dėsto knygoje *Pažinimas ir žmogiškieji interesai*. Bene svarbiausias jos skyrius vadinasi „Comte’as ir Machas: ankstyvojo pozityvizmo tikslai“. Kaip ir galima tikėtis iš žymiausio pastarojo meto vokiečių, o gal ir Europos filosofų, jo pateiktas pozityvizmo vertinimas gilesnis nei kitų frankfurtiečių, nors jis iš esmės tęsia Apšvietos projekto kritiką, kurią Frankfurto mokykloje pradėjo Horkheimeris ir Adorno.

Habermasui Marxo epistemologinių ir metodologinių nuostatų artumas pozityvistinėms nekelia nė mažiausių abejonių. Jis pabrėžia, kad Marxui gamtos mokslas yra mokslinio žinojimo paradigma, o galia ir kontrolė – svarbiausias mokslo siekis. Būdamas pernelyg priklausomas nuo pozityvizmo, neigiančio, jog pažinimo subjektas dalyvauja pažįstamo pasaulio konstravime, Marxas nesugeba pažvelgti į mokslą kritiškai.

Habermasas pripažįsta, kad ankstyvasis pozityvizmas siekė išlaisvinti žmoniją nuo visų dogmų. Jo dėmesys mokslui visiškai pateisinamas, nes tuo metu tikėta, jog mokslas išgelbės žmoniją. Negana to, Habermasas tvirtai tiki, jog mokslinis žinojimas yra būtina žmonijos išlaisvinimo sąlyga. Tačiau jis yra tik būtina, bet nepakankama sąlyga.

Pabrėždamas mokslinio žinojimo instrumentinį pobūdį, pozityvizmas skatina technokratinės mąstysenos plėtotę. Todėl pozityvizmo kritika yra filosofijos tapsmo kritine teori-

ja ir kritine veikla prielaida. Siekiant perprasti pozityvizmą, svarbu suvokti, kaip jis iš istorijos filosofijos, kokia buvo Comte'o laikais, vėliau virto epistemologija ir mokslo filosofija. Habermas atkreipia dėmesį į tai, kad iš pažiūros pozityvizmo sklaida istorijos filosofijos pavidalu atrodo paradoksali, „nes pozityvistinės doktrinos mokslinis turinys, sulig kuriuo teisėtomis laikytinos tik empiriniuose moksluose įgytos žinios, akivaizdžiai nedera su pradine pozityvizmo forma... Comte'o trijų stadijų dėsnio... loginė forma neatitinka reikalavimų, keliamų empirinių mokslų hipotezėms... [Tačiau] šis paradoksas išnyksta, kai tik mes suvokiame ankstyvojo pozityvizmo tikslą: mokslo pažintinio monopolio pseudomokslinę propagandą“ (Habermas 1968: 71). Tuo tarpu XIX amžiaus pabaigoje mokslinio žinojimo statusas buvo jau pakankamai aukštas ir nebebuvo reikalo jį legitimuoti. Iškilo itin svarbi nauja – mokslinio tyrimo rezultatų objektyvumo – problema.

Machas ir imasi ją spręsti. Bet jo pastangos pagrįsti mokslo žinių objektyvumą remiantis juslinės patirties faktais buvo nesėkmingos. Faktai, duoti mums asmeniniame patyrimo, yra subjektyvūs. Bet mokslo žinių objektyvumą gali garantuoti tik intersubjektyvūs faktai. Macho bandymas ontologizuoti faktus suteikiant subjektyviems potyriams neutralių pasaulio elementų statusą nėra išeitis, nes atitinkamos prielaidos negali būti pateisintos remiantis empirinių ar formalių mokslų metodais. Todėl, pasak Habermaso, mokslas lieka be pagrindų.

Habermasas pripažįsta, kad fizikalizmas, įsivyravęs loginiame pozityvizme ketvirtojo dešimtmečio viduryje, leidžia išvengti kai kurių Machui ir visam fenomenalizmui kylančių problemų. Tačiau kyla naujos. Objektyvaus žinojimo galimybės neįmanoma pagrįsti neperpratus, kaip mums komunikuojant atsiranda intersubjektyvus supratimas. Loginiai pozityvistai nesugeba esą paaiškinti kasdienės kalbos ir

intersubjektyvaus konsensuso prigimties. Todėl jie negali atsakyti ir į klausimą, koks yra tikrasis mokslo žinių statusas.

Habermaso nuomone, loginiai pozityvistai metodiškai objektyvuoja tikrovę, nepastebi apriorinių elementų mokslo žinių struktūroje ir nesuvokia, kad šios žinios yra pažįstančio subjekto ir tikrovės sąveikos rezultatas. Anot jo, pozityvistams (ir ne vien tik jiems) būdingą „klaidinančią objektyvizavimą“ pirmieji bandė įveikti Charlesas Sandersas Peirce'as ir Wilhelmas Dilthey'us. Savo komunikacinio veiksmo teoriją Habermasas laiko lemiama pastanga siekiant įveikti tokį objektyvizavimą, kurį lemia monologinis požiūris į kalbą, neleidžiantis deramai suprasti konvencijų ir taisyklių vaidmens mokslo siūlomuose kalbiniuose žaidimuose.

Habermaso argumentai prieš mokslo žinių objektyvizavimą atrodo gana pagrįsti. Tačiau kyla didelių abejonių, ar tokiu objektyvizavimu galima kaltinti būtent loginius pozityvistus. Carnapo lingvistinių karkasų koncepcija liudija, kad jie, bent jau nuo penktojo dešimtmečio, gerai suprato konvencijų, taisyklių ir kitų apriorinių kalbos elementų vaidmenį pažinimo procese.

Baigdami nagrinėti pozityvizmo ir marksizmo santykių problemą, turime konstatuoti, kad šias filosofijos kryptis daug kas sieja. Sieja daugiau nei paprastai manoma. Tačiau kokį jų skirtumą reikėtų laikyti pamatiniu? Vargu ar juo yra požiūris į kalbą, kaip iš esmės mano Habermasas. Manytume, kad veikiau juo yra požiūris į patyrimą, kurį abiejų krypčių atstovai laiko pažinimo ir visų mokslų, iš jų ir socialinių, pagrindu. Šiuo klausimu jie sutaria, tačiau skiriasi jų požiūriai į tai, kas laikytina patyrimu.

Marksizmas teikia patyrimo sąvokai platesnę prasmę nei pozityvizmas. Patyrimas, jo požiūriu, apima tiek individualų, tiek socialinių, tiek dabartinį, tiek istorinį patyrimą. Vis dėlto svarbiausią reikšmę marksizmas skiria socialiniam ir istoriniam patyrimui.

Comte'o pozityvizmas šiuo atžvilgiu nuo marksizmo skiriasi nedaug. Tačiau Hume'as ir Millis patyrimą redukuoja į individualų patyrimą. Tai daro ir Machas. Ankstyvasis, fenomenalistinis loginis pozityvizmas tęsia Macho tradiciją. Fizikalistinėje loginio pozityvizmo raidos stadijoje patyrimo sąvoka iš dalies praranda savo grynai individualistinį pobūdį, bet neįgyja ir aiškaus socialinio pobūdžio sąvokos statuso. Fizikalistinė patyrimo sąvoka tik netiesiogiai nurodo į visuomenę. Moksliniai teiginiai negalėtų būti intersubjektyvūs, jei mokslinės bendrijos nariai tarpusavyje nekomunikuotų. Tačiau fizikalizme visuomenė vos matoma, ją slepia kalba, kuria individai komunikuoja vienas su kitu. Nors kai kurie loginiai pozityvistai, tokie kaip Edgaras Zilselis ir

Philipas Frankas, skyrė tam tikrą dėmesį patyrimo, ypač eksperimentavimo, istoriniam matmeniui, jų tyrinėjimai nepadarė didesnės įtakos pagrindinei loginio pozityvizmo raidos linijai.

Labai svarbus marksistinės patyrimo sampratos, akcentuojančios istorinio ir socialinio patyrimo svarbą, elementas yra politinė, ypač revoliucinė, *praxis*, kuri iš esmės suponuoja kritinę nuostatą socialinės realybės atžvilgiu, nors pozityvistinė dvasia marksizmas ilgokai stengėsi jos per daug neeksponuoti. Pozityvistinėje patyrimo sampratoje šio elemento neaptiksimė. Būtent todėl klasikinis pozityvizmas negalėjo virsti kritiniu pozityvizmu. Jis tapo loginiu pozityvizmu. O iš klasikinio marksizmo išsirutuliojo kritinė teorija.

LITERATŪRA

Carnap, R.; Hahn H.; Neurath O. 1929. „Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis“, in Neurath O. *Empiricism and Sociology*, ed. M. Neurath and R. S. Cohen. Dordrecht and Boston: Reidel, 1973.

Cohen, R. S. 1963. „Dialectical Materialism and Carnap's Logical Empiricism“, in *The Philosophy of Rudolf Carnap*, ed. P. A. Schilpp. La Salle, IL: Open Court.

Dahms, H.-J. 1994. *Positivismusstreit. Die Auseinandersetzungen der Frankfurter Schule mit dem logischen Positivismus, dem amerikanischen Pragmatismus und dem kritischen Rationalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, J. 1968. *Knowledge and Human Interests*. Translated by J. J. Shapiro. Cambridge, UK: Polity Press, 1987.

Horkheimer, M. 1937. „Die neueste Attacke gegen die Metaphysik“, in M. Horkheimer, *Gesammelten Schriften*, Bd. 2. Frankfurt am Main: Fischer, 1985.

Marcuse, H. 1941. *Reason and Revolution*. London: Oxford University Press.

Neurath, O. 1931. „Empirical Sociology. The Scientific Content of History and Political Economy“, in O. Neurath, *Empiricism and Sociology*. Dordrecht and Boston: Reidel, 1973.

Neurath, O. 1973. *Empiricism and Sociology*, ed. M. Neurath and R. S. Cohen. Dordrecht and Boston: Reidel.

Нарский, И. 1977. „Первый позитивизм“, in *Буржуазная философия кануна и начала империализма*. Подг. А. Богомолов и др. Москва: Высшая школа.

POSITIVISM AND MARXISM

Evaldas Nekrašas

Summary

The author analyses the relation between positivism and Marxism. He seeks to expose their common sources and interaction, similarities and differences and to demonstrate that, contrary to the common opinion, classical Marxism and classical positivism are not so much disparate. In the 19th century both philosophies shared scientific and progressivist views, and this accounts for their many other resemblances. Yet in the 20th century, when classical positivism was replaced by logical positivism and the Neomarxist critical theory emerged, methodological orientations of both movements started to di-

verge more and more. The article explores the complicated history of relations between the Vienna Circle and the Frankfurt School and inquires into the *Positivismusstreit*. It ends with the conclusion that the majority of differences between positivism and Marxism stem from their different notions of experience. The author deals mainly with the views of Auguste Comte, Karl Marx, Vladimir Lenin, Otto Neurath, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, and Jürgen Habermas.

Keywords: classical positivism, classical Marxism, logical positivism, critical theory.

Įteikta 2007 11 07